

પૂજ્ય લાલચંદભાઈના પ્રવચનો

શ્રી સમયસાર ગાથા ૭૩

લંડન હોલ પ્રવચન ૬, તા. ૧૨-૦૭-૧૯૮૨

આ એક શ્રી સમયસારજી પરમાગમ શાસ્ત્ર છે. એનો કર્તા-કર્મ અધિકાર યાવે છે. એની ૭૩ નંબરની ગાથા આપણે શરૂ કરવાની છે. અનાદિકાળથી આત્માની ભૂલ એ થઈ છે કે હું એક ચૈતન્ય સ્વરૂપી આત્મા કર્તા છું અને આ ક્રોધ, માન, માયા, લોભના પરિણામ એ મારું કર્મ છે અથવા રાગ-દ્વેષ-મોહના પરિણામ થાય તે મારું કર્મ છે, અથવા સંકલ્પ અને વિકલ્પ જે ઉત્પન્ન થાય તે મારું કાર્ય અને કર્તવ્ય છે અને હું એનો કર્તા છું. એમ અનાદિકાળથી આત્મા પોતાના સ્વભાવને ભૂલીને આત્માનું જ્ઞાન, એ આત્માનું કર્મ થવું જોઈએ, એને બદલે અનાદિકાળથી રાગને કર્મ બનાવતો આવે છે. કર્મ એટલે કાર્ય.

હું રાગાદિનો કર્તા છું અને આ રાગાદિ પરિણામ મારું કર્મ છે, હું કર્તા છું અને અશુભભાવ અને શુભભાવ, એ મારું કર્મ છે. હું કર્તા છું અને પુણ્યના અને પાપના પરિણામ એ મારું કર્મ છે. એમ અનાદિકાળથી આત્મા પોતાના સ્વભાવને ભૂલીને, એ રાગાદિ વિકારની સાથે એકતાબુદ્ધિ કરી, કર્તા-કર્મની પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યો છે. એ આત્મા અજ્ઞાનથી દુઃખી થાય છે. રાગને કરવું અને રાગનું ફળ દુઃખ-આકુળતા, એને ભોગવવું એ આત્માનો સ્વભાવ નથી. જો રાગાદિને કરવું એ આત્માનો સ્વભાવ હોય તો આત્મા અનાદિ-અનંત છે અને રાગાદિરૂપે કર્મ એ થયા જ કરે અને એનો કર્તા બન્યા (જ) કરે, તો કોઈપણ કાળે એની દશામાં વીતરાગભાવ પ્રગટ ન થઈ શકે. માટે રાગાદિની કર્તાપણાની બુદ્ધિ તો ત્યાં સુધી ભાસે છે કે જ્યાં સુધી એને સ્વભાવદષ્ટિ નથી કે હું તો એક જ્ઞાનમય આત્મા છું, જ્ઞાન જ મારું કર્મ છે કે જે કાર્ય સ્વભાવરૂપ છે અને આત્માને આનંદદાયક છે. એમ આત્માના જ્ઞાનને કર્મ નહિ બનાવતો, રાગને કર્મ બનાવી-બનાવી અને અજ્ઞાનભાવે અનંતકાળથી દુઃખી થઈ રહ્યો છે.

એવી કર્તા-કર્મની પ્રવૃત્તિનો અભાવ થઈ અને શુદ્ધાત્મા કર્તા અને શુદ્ધાત્માનું અવલંબન લેતાં, જે આત્મજ્ઞાન થાય તે આત્માનું કર્મ જ્યારે બને ત્યારે તેને ધર્મની શરૂઆત થાય છે. એ વિષય અહીંયા કર્તા-કર્મ અધિકારમાં કહેવામાં આવે છે. અનાદિકાળથી આત્મા કાં તો ઈશ્વરને કર્તા માને છે અને કાં પોતાને પરનો કર્તા માની રહ્યો છે. પરપદાર્થથી મારા પરિણામ થાય અને મારાથી પરપદાર્થના પરિણામન થાય એમ અનાદિકાળથી, અજ્ઞાનભાવે બે દ્રવ્યમાં કર્તા-કર્મ સંબંધનો અભાવ હોવા છતાં પણ હું કરનાર અને જગતના પદાર્થો એ મારા કાર્યો છે, એમ અનાદિકાળથી માનીને તે દુઃખી થઈ રહ્યો છે પણ આત્મજ્ઞાન એક સમયમાત્ર પણ એ કરતો નથી.

જ્યાં સુધી આત્માનું ભાન નથી, આત્માનું જ્ઞાન નથી, શુદ્ધાત્માનું શ્રદ્ધાન નથી, શુદ્ધાત્માનો અનુભવ થતો નથી ત્યાં સુધી આત્મા અજ્ઞાની રહે છે. જ્યારે તે આત્માને રાગથી ભિન્ન એવા શુદ્ધાત્માનું લક્ષ થાય છે, દષ્ટિમાં શુદ્ધાત્મા આવે છે, ધ્યાનનું ધ્યેય શુદ્ધાત્મા થાય છે, જ્ઞાનનું જ્ઞેય

પોતાનો આત્મા થાય છે ત્યારે તે આત્મા સમ્યક્ પચાચે પરિણમી જાય છે. એટલે કે સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રરૂપે પરિણમે છે એને પરમાત્મા તીર્થંકર દેવાધિદેવ ધર્મ કહે છે. એવા શુદ્ધાત્માનું લક્ષ કેમ થાય એના માટે એક આ ગાથા છે.

હવે પૂછે છે કે કઈ વિધિથી (-રીતથી) આ આત્મા આસ્રવોથી નિવર્તે છે? તેના ઉત્તરરૂપ ગાથા કહે છે:-

अहमेवको खलु सुद्धो णिम्ममओ णाणदंसणसमग्गो।

तम्हि ठिदो तच्चित्तो सव्वे एदे खयं णेमि॥७३॥

છું એક, શુદ્ધ, મમત્વહીન હું, જ્ઞાનદર્શનપૂર્ણ છું;

એમાં રહી સ્થિત, લીન એમાં, શીઘ્ર આ સૌ ક્ષય કરું. ૭૩.

ગાથાર્થ : જ્ઞાની વિચારે છે કે: [ખલુ] નિશ્ચયથી [અહમ્] હું [एकः] એક છું, [शुद्धः] શુદ્ધ છું, [निर्ममतः] મમતારહિત છું, [ज्ञानदर्शनसमग्रः] જ્ઞાનદર્શનથી પૂર્ણ છું; [तस्मिन् स्थितः] તે સ્વભાવમાં રહેતો, [तच्चित्तः] તેમાં (-તે ચૈતન્ય-અનુભવમાં) લીન થતો (હું) [एतान्] આ [सर्वान्] ક્રોધાદિક સર્વ આસ્રવોને [क्षयं] ક્ષય [नयामि] પમાડું છું.

ટીકા : હું આ આત્મા-પ્રત્યક્ષ અખંડ અનંત ચિન્માત્ર જ્યોતિ-અનાદિ-અનંત નિત્ય-ઉદયરૂપ વિજ્ઞાનધનસ્વભાવભાવપણાને લીધે એક છું; (કર્તા, કર્મ, કરણ, સંપ્રદાન, અપાદાન અને અધિકરણસ્વરૂપ) સર્વ કારકોના સમૂહની પ્રક્રિયાથી પાર ઉતરેલી જે નિર્મળ અનુભૂતિ, તે અનુભૂતિમાત્રપણાને લીધે શુદ્ધ છું; પુદ્ગલદ્રવ્ય જેનું સ્વામી છે એવું જે ક્રોધાદિભાવોનું વિશ્વરૂપપણું (અનેકરૂપપણું) તેના સ્વામીપણે પોતે સદાય નહિ પરિણમતો હોવાથી મમતારહિત છું; ચિન્માત્ર જ્યોતિનું (આત્માનું), વસ્તુસ્વભાવથી જ, સામાન્ય અને વિશેષ વડે પરિપૂર્ણપણું (આખાપણું) હોવાથી, હું જ્ઞાનદર્શન વડે પરિપૂર્ણ છું. -આવો હું આકાશાદિ દ્રવ્યની જેમ પારમાર્થિક વસ્તુ-વિશેષ છું. તેથી હવે હું સમસ્ત પરદ્રવ્યપ્રવૃત્તિથી નિવૃત્તિ વડે આ જ આત્મસ્વભાવમાં નિશ્ચળ રહેતો થકો, સમસ્ત પરદ્રવ્યના નિમિત્તથી વિશેષરૂપ ચેતનમાં થતા જે ચંચળ કલ્લોલો તેમના નિરોધ વડે આને જ (આ ચૈતન્યસ્વરૂપને જ) અનુભવતો થકો, પોતાના અજ્ઞાન વડે આત્મામાં ઉત્પન્ન થતા જે આ ક્રોધાદિક ભાવો તે સર્વને ક્ષય કરું છું-એમ આત્મામાં નિશ્ચય કરીને, ઘણા વખતથી પકડેલું જે વહાણ તેને જેણે છોડી દીધું છે એવા સમુદ્રના વમળની જેમ જેણે સર્વ વિકલ્પોને જલદી વમી નાખ્યા છે એવો, નિર્વિકલ્પ, અચલિત નિર્મળ આત્માને અવલંબતો, વિજ્ઞાનધન થયો થકો, આ આત્મા આસ્રવોથી નિવર્તે છે.

ભાવાર્થ:- શુદ્ધનયથી જ્ઞાનીએ આત્માનો એવો નિશ્ચય કર્યો કે 'હું એક છું, શુદ્ધ છું, પરદ્રવ્ય પ્રત્યે મમતારહિત છું, જ્ઞાનદર્શનથી પૂર્ણ વસ્તુ છું'. જ્યારે તે જ્ઞાની આત્મા આવા પોતાના સ્વરૂપમાં રહેતો થકો તેના જ અનુભવરૂપ થાય ત્યારે ક્રોધાદિક આસ્રવો ક્ષય પામે છે. જેમ સમુદ્રના વમળે ઘણા કાળથી વહાણને પકડી રાખ્યું હોય પણ પછી જ્યારે વમળ શમે

ત્યારે તે વહાણને છોડી દે છે, તેમ આત્મા વિકલ્પોના વમળને શમાવતો થકો આસ્રવોને છોડી દે છે.

શિષ્યનો પ્રશ્ન છે, હવે પૂછે છે કે કઈ વિધિથી અર્થાત્ કઈ રીતથી આ આત્મા આસ્રવોથી નિવર્તે છે?

આસ્રવો એટલે જે દુઃખના કારણો છે, રાગ-દ્વેષ-મોહના ભાવો, એનાથી નિવૃત્તિ કેમ થાય? એ દુઃખથી આત્માનો છૂટકારો કેમ થાય? ચારગતિના દુઃખ ભોગવે છે, ભોગવતાં-ભોગવતાં અનંતકાળ ગયો. હવે, જ્યારે કોઈ લાયક જીવને સંસારમાં દુઃખ ભાસે છે, કયાંય આત્મિક શાંતિ અને આત્મિક સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી ત્યારે તે પ્રાણી, તે આત્મા, લાયક જીવ શ્રીગુરુને પ્રશ્ન કરે છે કે 'પ્રભુ! આ અનાદિકાળથી ચારગતિના દુઃખ મેં ભોગવ્યા, હવે દુઃખ સહન થતાં નથી, મારે આ દુઃખની નિવૃત્તિનો ઉપાય શું? એ (મારે) જાણવું છે. કૃપા કરીને આપ મને સમજાવો.'

એમ જે શિષ્ય જીજ્ઞાસુ થઈને પ્રશ્ન કરે છે એને આચાર્ય ભગવાન ઉત્તર આપે છે કે સાંભળ, દુઃખથી મુકાવાનો, દુઃખથી છૂટવાનો ઉપાય હું તને બતાવું છું, મને પણ મારા ગુરુએ આ ઉપાય બતાવ્યો હતો. મને પણ આ દુઃખથી છૂટકારો થયો છે અને આત્મિક સુખની પ્રાપ્તિ થઈ છે. એવા મુનિરાજ પોતે બીજા જીવોને સમજાવે છે કે તમે પણ આત્માના રસ્તે જાવ તો તમને આત્માની પ્રાપ્તિ થશે અને શાશ્વત સુખ તમને મળશે.

અહીંયા લંડનમાં મેં જોયું કે બધાની પાસે નકશાઓ હોય છે. બીજી જગ્યાએ - દસ માઈલ, વીસ માઈલ, ત્રીસ માઈલ, ચાલીસ માઈલ - જવું હોય તો નકશા જોઈને જાય છે. કોઈ-કોઈને પૂછતું નથી. નકશો જોઈને જાય છે. જ્યાં પોતાને જાવાનું ધ્યેય નક્કી કર્યું હોય ત્યાં નકશો જોઈને જાય છે. પણ આ આત્માનો નકશો શું છે? એ નકશો તપાસતો નથી. એ નકશાઓ બધા શાસ્ત્રમાં છાપેલાં છે. જેમ ઓલા છાપેલા નકશા મળે છે અહીંયા તૈયાર એમ આ નકશા છાપેલા છે. કે આત્મા તરફ જવું હોય, આત્મા તરફ ગતિ કરવી હોય અને જો તારું ધ્યેય આત્મા હોય, જેમ બીજી જગ્યાએ ચાલીસ માઈલ જવું હોય તો એ ધ્યેય કહેવાય. જ્યાં પહોંચવું હોય એને ધ્યેય કહેવાય.

તો એના માટે જેમ લંડનના નકશાઓ છે, એમ આ સંતો, આત્માના અનુભવી, વીતરાગી સંતો આત્માનો નકશો બતાવે છે કે, ભાઈ! દુઃખથી મુકાવાનો ઉપાય હું તને બતાવું છું, સાંભળ. કોઈ તને શરણ નથી, કુટુંબ, કબીલા, પરિવાર, ધન, ધાન્ય, દાસ, દાસી કોઈ તને શરણ નથી. એક આત્મા જ શરણ થાય છે. માટે વહેલામાં વહેલી તકે આત્માનું શરણ લઈ, આત્માનો અનુભવ કરવો એને પરમાત્મા ધર્મ કહે છે. એ આત્માનો અનુભવ કરતાં આત્મા દુઃખથી છૂટી જાય છે. પહેલાં મોહ છૂટે છે અને પછી વિશેષ આત્મામાં લીનતા, રમણતારૂપ ચારિત્ર અંગીકાર થાય ત્યારે રાગ-દ્વેષનો અભાવ થઈ પરિપૂર્ણ પરમાત્મ દશા પ્રગટ થાય છે.

એમ આ આચાર્ય ભગવાન દુઃખથી છૂટવાનો અથવા સુખની પ્રાપ્તિનો ઉપાય બતાવે છે. ૭૩ નંબરની ગાથા છે.

अहमेवको खलु सुद्धो णिम्ममओ णाणदंसणसमगो।

तम्हि ठिदो तच्चित्तो सव्वे एदे खयं णेमि॥७३॥

છું એક, શુદ્ધ, મમત્વહીન હું, જ્ઞાનદર્શનપૂર્ણ છું;

એમાં રહી સ્થિત, લીન એમાં, શીઘ્ર આ સૌ ક્ષય કરું. ૭૩.

આ અપૂર્વ આત્માની વાત છે. સર્વજ્ઞ ભગવાને કહેલી અને સંતોએ પોતાના અનુભવથી સિદ્ધ કરીને આ શાસ્ત્રની રચના કરી છે. એમાં આચાર્ય ભગવાને શુદ્ધાત્માનું સ્વરૂપ શું અને એનું અવલંબન કેમ લઈ શકાય? એનો આમાં ઉપાય બતાવામાં આવ્યો છે. **જ્ઞાની વિચારે છે કે:** એટલે જ્ઞાનવાન વિચારે છે કે, એટલે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય છે એની પાસે ઈન્દ્રિયજ્ઞાન, ક્ષયોપશમજ્ઞાન (છે). મનવાળું પ્રાણી છે, પોતાના હિત અને અહિતનો વિચાર કરી શકવાની શક્તિ બધામાં પ્રગટ થઈ ગઈ છે. પણ કયો ભાવ હિતરૂપ અને કયો ભાવ અહિતરૂપ? એનો એને બિલકુલ વિવેક એટલે ખ્યાલ નથી એટલે અહિતરૂપ ભાવને પોતાના હિતરૂપ માનીને એને અપનાવે છે અને હિતરૂપ ભાવને અનાદિકાળથી છોડે છે, લક્ષમાં લેતો નથી.

એવા મનવાળા પ્રાણી મનુષ્યને ઉપદેશ આપે છે. સમજી શકાય એવી વાત છે. સમજનારને સમજાવે છે. નહિ સમજનારને સમજાવતા નથી. સમજવાની શક્તિ બધામાં વર્તમાન(માં) પ્રગટ છે. જો સમજવાની રુચિ રાખે, ધગશ રાખે તો સમજાય એવી ચીજ છે. અનંતા આત્માઓ પ્રથમ મિથ્યાદષ્ટિ, અજ્ઞાની હતા. એ જ આત્માઓ અંતરઆત્મા થાય છે. અને એ જ આત્માઓ વિશેષ લીન થઈને પરમાત્મ દશાને પામે છે.

તો **જ્ઞાની વિચારે છે કે:** એટલે જ્ઞાનવાન **વિચારે છે કે: નિશ્ચયથી હું એક છું.** હું એટલે આત્મા. આ દેહ તે હું નથી. આ રાગ તે હું નથી. હું તો એક જ્ઞાન અને દર્શનમય આત્મા છું. **હું એક છું, હું શુદ્ધ છું.** જે અશુદ્ધતા છે, વર્તમાન પરિણામમાં જે પુણ્ય-પાપની અશુદ્ધતા છે, શુભ અને અશુભભાવની (જે) અશુદ્ધતા છે, વ્રત અને અવ્રતના પરિણામની જે અશુદ્ધતા છે તે હું નથી, તે આસ્રવતત્ત્વ છે. હું જીવતત્ત્વ છું તેથી હું શુદ્ધ છું. મારો સ્વભાવ શુદ્ધ છે.

આત્માના બે પડખા છે. એક વર્તમાન પરિણામરૂપનું પડખું અને એક દ્રવ્યરૂપ પડખું. દ્રવ્યમાં અનંતાગુણો રહેલાં છે અને પરિણામ એક સમયના થાય છે. જેમાં રાગ-દ્વેષ-મોહ થાય છે એ પરિણામો અશુદ્ધ છે. હું અશુદ્ધ નથી, હું તો શુદ્ધ છું. જુઓ આ પરિણામમાં રાગ-દ્વેષ-મોહના નાશનો ઉપાય બતાવે છે. હું એક છું, હું શુદ્ધ છું, મારો સ્વભાવ ત્રણેકાળ શુદ્ધ છે. હું **મમતારહિત છું**, પરિણામમાં મમતા થાય છે. અને પરિણામમાં મમતા થતાં દુઃખ પણ થાય છે પણ એ પરિણામમાં જે મમતા થાય અને મમતાજન્ય જે દુઃખ થાય છે એના નાશનો ઉપાય શું છે? કે હું ત્રણેકાળ નિર્મમત્વ છું.

એકવાર દ્રવ્ય સ્વભાવને જો. ભાઈ! એકવાર તારો દ્રવ્ય સ્વભાવ (જો). શું દ્રવ્ય અને શું પર્યાય? એની પણ ખબર નહિ. સોનાને દ્રવ્ય કહેવાય અને એની અવસ્થાને પરિણામ કહેવાય, પર્યાય કહેવાય. એમ આત્મા અનાદિ-અનંત છે. દેવગતિમાં હતો તેનો તે આત્મા મનુષ્યગતિમાં છે અને મનુષ્યગતિમાંથી પાછો દેવગતિમાં જશે તો પણ આત્મા તેનો તે છે. જે આત્મા નિત્ય ટકે છે તેને દ્રવ્ય કહેવાય અને પરિણામ પલટે છે તેને પર્યાય કહેવામાં આવે છે. આટલું ઓછામાં ઓછું જ્ઞાન તો

ધર્મ સમજવા માટે અથવા આત્માનું સ્વરૂપ સમજવા માટે જરૂરનું છે. આટલું પણ જ્ઞાન કરવા માટે જો બેદરકાર રહે તો એને સમજાય નહિ. હું **મમત્વરહિત** છું. પરિણામમાં મમત્વ થાય છે. દેહ મારો, કુટુંબ મારું, મોટર મારી એમ પરપદાર્થમાં મમતા થાય છે ત્યારની વાત છે અને મમતાનું દુઃખ વેદાય છે, તે સમયની વાત છે.

કે એ મમત્વભાવ અને મમત્વજન્ય દુઃખ એના નાશનો ઉપાય શું છે? કે તું પરિણામને હવે ન જો. પરિણામમાં મમતા થાય છે એ વાત બરાબર છે. પણ પરિણામમાં મમતા થાય છે એના તરફનું લક્ષ છોડી દે. અને સ્વભાવનું લક્ષ કર તો સ્વભાવમાં મમતાનો અભાવ છે. પર્યાયમાં મમતાનો સદ્ભાવ અને દ્રવ્ય સ્વભાવમાં મમતાનો અભાવ, આનું નામ અનેકાંત છે. દ્રવ્યમાં પર્યાયની નાસ્તિ છે. દ્રવ્યમાં ગુણોની અસ્તિ છે. જ્ઞાન, દર્શન, સુખ વગેરે દ્રવ્ય સ્વભાવમાં ગુણો છે. જેમ સોનામાં, સોનું દ્રવ્ય છે, તેમાં પીળાશ, ચીકાશ ભારેપણું, વજન એ એના ગુણો છે. અને સમયે(-સમયે) એની અવસ્થાઓ થાય છે. ચેદન થાય છે, પૌચી થાય છે, કડા, કુંડળ બધા થાય છે એ એની અવસ્થાઓ છે. દ્રવ્ય પણ છે અને અવસ્થાઓ પણ થાય છે.

એમ આત્મા પણ છે અને વર્તમાન એની અવસ્થા પણ થાય છે. એ અવસ્થામાં આ દેહાદિ મારા છે એમ એને મમતા થઈ રહી છે. જ્યારે મમતા થાય છે અને મમતાનું દુઃખ થાય છે, અનુભવમાં આવે છે તે સમયે, તે વખતે જ એ પરિણામથી જુદો આત્મા અંતર જ્ઞાન અને આનંદમય બિરાજમાન છે, એને જો તું, એમાં મમતાના ભાવનો અભાવ છે. પરિણામમાં મમતાનો સદ્ભાવ અને દ્રવ્ય સ્વભાવમાં મમતાનો અભાવ. પાણીની પર્યાયમાં ઉષ્ણતાનો સદ્ભાવ અને પાણીના દ્રવ્ય સ્વભાવમાં શીતળતાનો સદ્ભાવ અને ઉષ્ણતાનો અભાવ.

પાણી માટીના સંગે, પોતાની પર્યાયની લાયકાતથી મલિન થયું છે. માટીથી થયું નથી, માટી તો નિમિત્તમાત્ર છે. ઉપાદાન તો પાણીની વર્તમાન પર્યાયની તત્સમયની યોગ્યતા છે. એ મલિનભાવ પાણીની દશામાં એક સમયમાત્ર વિદ્યમાન છે ખરો. માટી તો નિમિત્તમાત્ર છે, માટીથી પાણી મલિન થયું નથી. તેમ નિર્મળ પાણીના સ્વભાવથી મલિનતા થઈ નથી. પણ જ્યારે એ (પર્યાય) પોતે પાણીનો નિર્મળ સ્વભાવ છોડી અને મલિનરૂપે પરિણમે છે ત્યારે માટીને નિમિત્તમાત્ર કહેવામાં આવે છે. હવે પાણીમાં મલિનતા થઈ છે તે હકીકત છે, તે સત્ય વાત છે. પણ જ્યારે પાણીમાં મલિનતા છે ત્યારે પાણીના સ્વભાવમાં સ્વચ્છતા અને નિર્મળતા સો ટકા રહેલી છે. પાણીએ પોતાનો નિર્મળ સ્વચ્છ સ્વભાવ છોડ્યો નથી. પરિણામે એના સ્વભાવને છોડ્યો છે. આહાહા!

પાણીની અવસ્થા, પર્યાય, હાલત, એણે નિર્મળ ક્ષણિક સ્વભાવને છોડ્યો છે અને એમાં મલિનતા થઈ છે. પાણીની અવસ્થા જ્યારે મલિન થઈ છે ત્યારે પાણી સ્વભાવે સ્વચ્છ અને નિર્મળ સો ટકા રહેલું છે. આવા કારણે ફટકડી નાખતાં પાણીની મલિન અવસ્થાનો અભાવ થાય છે અને પાણીની સ્વચ્છ અવસ્થાનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે, પ્રગટતા થાય છે.

એમ આ આત્મા એના બે પડખા છે. એક વર્તમાન પડખામાં પરના આશ્રયે - લક્ષે મમત્વનો ભાવ થાય છે, મોહ-રાગ-દ્વેષ, ક્રોધ-માન-માયા-લોભ, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, ભય, જુગુપ્સા, સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ, નપુંસકવેદ એવા-એવા અનેક પ્રકારના વિકારો, પર્યાયમાં વિપરીત ભાવો થાય છે.

પર્યાયમાં વિપરીત ભાવ બિલકુલ ન થતાં હોત તો-તો એની દશા પરમાત્મારૂપ હોત, તો સંસાર જ ન હોત. સંસાર દશામાં જીવની અવસ્થામાં રાગ-દ્વેષ-મોહ, મમત્વના ભાવ છે ખરા. પણ એ મમત્વ, એ પરિણામ દુઃખદાયક છે. એની નિવૃત્તિ કેમ થાય? એવો શિષ્યનો પ્રશ્ન છે.

પરિણામમાં રાગ-દ્વેષ-મોહ, મમતાનો સ્વીકાર કરીને એનું દુઃખ હું ભોગવી રહ્યો છું, એનો સ્વીકાર કરીને પછી, હવે પૂછે છે કે આ દુઃખદાયકભાવ (છે તો) શું અમારે કાયમ માટે દુઃખી જ રહેવું હશે? થવું હશે? શું અમારે ભાગ્યમાં કાયમ માટે નોકરી જ કરવાની લખાયેલી હશે? એમ કોઈને વિચાર આવે. એ તો પુણ્યાધીન છે, એ પુરુષાર્થ આધીન નથી. પણ ધર્મ તો પુરુષાર્થ આધીન છે. સંયોગ પુણ્યાધીન છે અને સ્વભાવ, ધર્મ પુરુષાર્થ આધીન છે. પુરુષાર્થથી લક્ષ્મી, સંયોગ નથી મળતા, એ તો પુણ્યના નિમિત્તે મળે છે. અને ધર્મ તો પુરુષાર્થથી થાય છે. એ ધર્મ કેમ થાય? એની વાત એને ખરેખર સાંભળવા પણ મળતી નથી. તો વિચાર ક્યારે કરે, નિર્ણય ક્યારે કરે અને આત્માનો અનુભવ ક્યારે કરે? આત્માનો નકશો પણ હાથમાં આવતો નથી. નકશો આવે તો તો જુએ કે આમાં આપણે કઈ બાજુએથી જઈએ તો આત્મામાં ઘુસી જવાય અને રાગથી છૂટી જવાય.

મુમુક્ષુ: પુરુષાર્થની થોડી વ્યાખ્યા કરો, પુરુષાર્થની.

પૂ. લાલચંદ્રભાઈ: પુરુષાર્થ કોને કહેવાય? પુરુષાર્થ બે પ્રકારના છે. એક ઊંઘો પુરુષાર્થ અને એક સવળો પુરુષાર્થ. પુરુષાર્થ બે પ્રકારના છે. અને પુરુષાર્થ કરવાનું ક્ષેત્ર કયાં છે? આત્મા કયા ક્ષેત્રમાં પુરુષાર્થ કરી શકે? અને આત્મા કયા ક્ષેત્રમાં પુરુષાર્થ ન કરી શકે? ક્ષેત્ર સમજાણું ને? હદ. એની હદ, મર્યાદા. કે આત્મા છે એ પોતાના સ્વભાવને ભૂલી અને ઊંઘો પુરુષાર્થ કરે તો માત્ર પોતાના ક્ષેત્રમાં કરે. રાગ-દ્વેષ, ક્રોધ-માન-માયા-લોભ, એ ઊંઘો પુરુષાર્થ કરે તો અજ્ઞાનભાવે રાગની ઉત્પત્તિ થાય. પણ એનો પુરુષાર્થ બાહ્ય પદાર્થમાં કાંઈ કામ કરે? હરામ, સો ટકા જૂઠી વાત છે. કુંભાર ઊંઘો પુરુષાર્થ કરે છે. કયો ઊંઘો પુરુષાર્થ કર્યો? કે આ જે માટીમાંથી ઘડો બનવાનો કાળ છે, એની પોતાની ઉપસ્થિતિ-હાજરી દેખીને, ઉપાદાનથી ઘડાની અવસ્થા થવા કાળે થાય છે એ કાળે કુંભાર ઊભો છે, એ અભિમાન કરે છે કે ઘડો કરનાર હું છું. તો એનો પુરુષાર્થ એના દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ છોડીને માટી સુધી જતો નથી. કેમ કે માટીના દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ ભિન્ન છે. એના પ્રદેશો ભિન્ન અને આત્માના પ્રદેશો (ભિન્ન છે). પ્રદેશો એટલે ક્ષેત્ર.

એ જીવ ઊંઘો પુરુષાર્થ કરે તો એની મર્યાદા કેટલી? કે અજ્ઞાનભાવે રાગ-દ્વેષ-મોહને કરે અને દુઃખને ભોગવે. એટલી જ એની પુરુષાર્થની મર્યાદા (છે). પણ એનો પુરુષાર્થ આગળ વધીને કોઈ બહાર પદાર્થને પરિણામે, કે પુરુષાર્થથી હાથ ઊંચો-નીચો કરે, કરી શકે, એ એની મર્યાદા જ નથી. હા! હાથ ઊંચો-નીચો હું કરી શકું છું એવું અભિમાન કરે. એ અભિમાન વિકારી પરિણામ છે, એ વિપરીત માન્યતા છે. એ વિપરીત માન્યતા કરે તો એ એના ક્ષેત્રમાં ઘાલમેલ કરે. પણ બહાર બીજા પદાર્થોમાં, આત્માનું ક્ષેત્ર છોડીને, જડકર્મના ક્ષેત્રમાં આત્મા જાય, દેહમાં આત્મા જાય, દેહથી બહાર રોટલી, દાળ, શાક, ભાત કરે, એ એના ક્ષેત્રની મર્યાદા બહાર છે.

આજ સુધી કોઈ કુંભારે ઘડો કર્યા નથી અને કોઈ માતાએ રોટલી કરી નથી. હા! એણે કર્યું છે શું? અભિમાન કર્યું છે. અજ્ઞાનભાવે અભિમાન કરવાની એની હદ છે. અજ્ઞાનભાવે કરે તો શું કરે? એ

પુરુષાર્થ ઊંઘો કરે છે, સંકલ્પ અને વિકલ્પ કર્યા કરે તો એના ક્ષેત્રમાં રહીને (કરે, એટલી) કર્તા-કર્મની મર્યાદા છે. અજ્ઞાનભાવે આત્મા કર્તા બને અને અજ્ઞાનજન્ય રાગ-દ્વેષ-મોહના પરિણામ એનું કર્મ એટલે કાર્ય બને. એમ પોતાના ક્ષેત્રમાં જ (રહે), એ લક્ષ્મણ-રેખા છે. એ ક્ષેત્રની બાહર, કદી, કોઈ પણ આત્મા, અજ્ઞાની હો કે જ્ઞાની હો, (એ) પોતાના ક્ષેત્રને છોડીને બહાર, સ્વયતુષ્ટ્યમાંથી પરયતુષ્ટ્યમાં જાય એમ ત્રણકાળે બનતું નથી.

એ પુરુષાર્થ કરે તો, ઊંઘો પુરુષાર્થ કરે, કે હું આમ કરી નાખું ને હું આમ કરી નાખું અને આનું આમ કરું અને અહીંયા જાવું છે, અહીંયા પહોંચવું છે અને આમ કરવું છે. એ કર્તૃત્વબુદ્ધિનો ઊંઘો પુરુષાર્થ કરે તો સંકલ્પ અને વિકલ્પ કરે. સંકલ્પ અને વિકલ્પ એના ક્ષેત્રમાં થાય છે. સંકલ્પ અને વિકલ્પ; બહાર ક્ષેત્રમાં થતાં નથી, એના પર્યાયના ક્ષેત્રમાં થાય છે. તો એનું ફળ એ દુઃખ ભોગવે છે. એ ઊંઘો પુરુષાર્થ છે. હવે જુઓ! એ આત્મા સવળો પુરુષાર્થ પણ કરી શકે છે. કે રાગ-દ્વેષ-મોહનું કર્તવ્ય, કાર્ય વિભાવભાવ છે, મારો સ્વભાવ નથી. મારો સ્વભાવ તો મારા આત્માને જાણીને એમાં ઠરી જવું કે જેથી કરીને મને શાંતિનો અનુભવ થાય. એ સવળો પુરુષાર્થ છે.

શ્રીમદ્દે પણ કહ્યું છે, **કરો સત્ય પુરુષાર્થ** (આત્મસિદ્ધિ ગાથા ૧૩૦). સત્યપુરુષાર્થ એટલે સમ્યક્ પુરુષાર્થ. સમ્યક્ પુરુષાર્થ એટલે જેવો આત્માનો સ્વભાવ છે એવા સ્વભાવની રચના જેના દ્વારા થાય એવા વીર્યગુણને પુરુષાર્થ કહેવામાં આવે છે. આત્મામાં એક આત્મબળ, વીર્ય નામનો ગુણ છે, અને એનું કાર્ય સ્વભાવની રચના કરવી, જ્ઞાનની, દર્શનની, ચારિત્રની, સુખની, વીતરાગતાની. એવી સામ્ય પરિણામની, વિષમ પરિણામને છોડીને, સામ્ય પરિણામની રચના કરવી, એ સત્ય પુરુષાર્થ છે. અને એ પોતાના ક્ષેત્રમાં પોતે કરી શકે છે. પણ ઊંઘો પુરુષાર્થ કરે તો માત્ર મિથ્યાદર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રના જ પરિણામ કરી શકે. પણ જડકર્મને કરે અને શરીરને કરે અને બાહ્યના કામ કરે એ ત્રણકાળ, ત્રણલોકમાં વસ્તુના સ્વરૂપમાં નથી. એ અજ્ઞાનીના ઘરની બધી વાતો છે, કલ્પનાની. એ વાત (ખોટી છે), સ્વરૂપ એવું નથી. અને એ કારણે અભિમાન કરે છે, ઊંઘો પુરુષાર્થ (કરે છે). કરી શકું છું, એવી મિથ્યા માન્યતા કરે છે. હાથને હલાવી શકું છું, એવી મિથ્યા માન્યતા કરી શકે (છે). પણ મિથ્યા માન્યતાને પણ કરે અને હાથને પણ હલાવે, એમ ત્રણકાળમાં બનતું નથી.

કુંભાર અભિમાન કરી શકે કે આ ઘડાની અવસ્થાનો કરનાર હું છું. એમ મિથ્યા પુરુષાર્થથી મિથ્યા અભિમાન કરી શકે. પણ એ ઘડાને બનાવી શકે (એમ) ત્રણકાળ, ત્રણલોકમાં એ વસ્તુ-સ્થિતિમાં એ છે નહિ. જીવો નિમિત્તથી જુએ છે, જ્ઞાનીઓ ઉપાદાનથી જુએ છે. શું ઉપાદાન અને શું નિમિત્ત? આહાહા!

જ્ઞાની ધર્માત્માઓ વસ્તુના - પદાર્થના સ્વભાવથી જુએ છે, ઉપાદાનથી જુએ છે. અજ્ઞાની પ્રાણીઓ નિમિત્તથી જુએ છે એટલે એને બે દ્રવ્ય વચ્ચે કાંઈક કર્તા-કર્મ સંબંધની ભ્રાંતિ થઈ જાય છે.

મુમુક્ષુ: ઉપાદાન શું અને નિમિત્ત શું?

પૂ. લાલચંદ્રભાઈ: ઉપાદાન શું અને નિમિત્ત શું? કે માટી છે તે ઉપાદાન છે અને એની અવસ્થા પ્રગટ થાય છે, ઘડાની, એ ઉપાદાન - સ્વશક્તિથી થાય છે. એના સ્વભાવથી ઘટની

અવસ્થા થાય છે. એ માટી આદિ-મધ્ય-અંતમાં પરિણમીને ઘટરૂપે પરિણમે છે. કુંભાર બિલકુલ એમાં પ્રવેશ કરી શકતો નથી. એના (માટીના) દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ જુદા (અને) કુંભારના આત્માના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ ભિન્ન છે. કુંભાર (એમાં) નિમિત્ત છે અને માટી ઉપાદાન છે. કાર્ય ઉપાદાનથી થાય. કાર્ય ત્રણકાળમાં નિમિત્તથી થઈ શકે નહિ.

કારણાનુવિધાયીની કાર્યાળી (સમયસાર ગાથા ૬૮ ટીકા), **કારણાનુવિધાયીની કાર્યાળી**, કારણને અનુસરીને કાર્ય થાય છે. કારણ એટલે માટી, એ માટીમાં અંતર્ગર્ભિત શક્તિ, પર્યાયની ઘટ થવાની લાયકાત, હતી (તે) એના સ્વકાળે પ્રગટ થાય છે. **કારણાનુવિધાયીની કાર્યાળી** કારણ જેવું છે તેવું જ કાર્ય પ્રગટ થાય છે. પણ કુંભાર નિમિત્ત છે, એ નિમિત્તથી ઘટની અવસ્થા થાય છે એમ વસ્તુના સ્વભાવમાં નથી. એ અજ્ઞાની માને છે. અજ્ઞાની કેમ માને છે? કે એને માટી ઉપર નજર નથી, એની નજર કુંભાર ઉપર છે કે કુંભાર આવ્યો માટે ઘડાની અવસ્થા થઈ. (અજ્ઞાની માને છે કે) કર્મનો ઉદય આવ્યો માટે ક્રોધ થયો. કર્મના ઉદયથી ક્રોધ નથી થતો. એ પોતાના સ્વભાવને ભૂલીને અજ્ઞાનભાવે ક્રોધ કરે છે ત્યારે થાય છે. કર્મ એનો કર્તા નથી, કર્મ નિમિત્તમાત્ર છે. કર્મને નિમિત્ત કહેવાય. અને ક્રોધની અવસ્થા પ્રગટ થઈ એ ઉપાદાન, પોતાની સ્વશક્તિથી થઈ છે. શું ઉપાદાન? શું નિમિત્ત? શું નિશ્ચય? શું વ્યવહાર? શું નવતત્ત્વ? શું હેય? શું ઉપાદેય? શું જ્ઞેય? બહુ થોડું છે પણ થોડાને સમજવાનો પણ પ્રયત્ન નહિ. આહાહા!

જેમાં શાશ્વત સુખ મળે એના માટે કલાક, બે કલાક દિવસમાં ન મળે અને આઠ-આઠ, દસ-દસ કલાક આ સંયોગની પાછળ પ્રાપ્ત કરવાને માટે (મળે). પ્રાપ્ત તો થાય છે, એને રાગ પ્રાપ્ત થાય છે, (પણ) પૈસો તો કોઈને પ્રાપ્ત થતો નથી. પૈસો કોઈની પાસે આવતો નથી. પૈસો મારો, એવી મમતા આવે છે અને બીજા ભવમાં મમતાને લઈને જાય છે, પણ પૈસો લઈને જતો નથી. પૈસો જો એનો હોય તો પૈસો પણ (એની) સાથે જવો જોઈએ. પણ એની સાથે શું જાય છે? આ પૈસા મારા છે, મકાન મારું છે, એવી મમતા લઈને અજ્ઞાનભાવે જાય છે.

અને જ્ઞાની ધર્માત્મા (એમ માને છે કે) જગતના કોઈ પદાર્થ મારા નથી, મારું તો એક જ્ઞાન છે. એમ નિર્મમત્વભાવે પરિણમતો, વીતરાગભાવે પરિણમતો એ વીતરાગભાવને વિગ્રહગતિમાં સાથે લઈને જાય છે. વિગ્રહગતિ એને કહેવાય કે અહીંથી જ્યારે શરીર છૂટે ત્યારે ત્રણ સમયની અંદર એ બીજા ભવમાં જ્યાં ઊપજવાનો હોય ત્યાં ઊપજી જાય. એને વિગ્રહગતિ કહેવાય. વિગ્રહગતિમાં એને બે શરીર હોય કાર્મણ શરીર અને તેજસ શરીર. આ ઔદારિક શરીર અહીંયાં પડયું રહે. પણ કોઈ જાતનો કાંઈ અભ્યાસ નહિ અને એમાં પણ આ લંડન. આહાહા! સત્ની વાત સાંભળવા ન મળે. કે દિવસ વિચારે? કે દિવસ નિર્ણય કરે? અને કે દિવસ અનુભવ કરે? આત્માનો નકશો પણ હાથમાં ન આવે. નકશો હાથમાં આવે તો ખબર પડે કે આપણે અહીંથી અહીં જાવું અને અહીંથી અહીં જાવું અને અહીંથી છેવટે આત્મામાં જાવું. પણ આત્માનો નકશો પણ ન મળે. આહાહા! નકશા તો છે પણ એ નકશાને ખરીદ પણ કરતો નથી અને એને જોતો પણ નથી. તો-તો એને રસ્તો મળી જાય.

નિમિત્ત અને ઉપાદાન એ વસ્તુ ખાસ સમજવા જેવી છે. અનાદિકાળથી જીવને કર્તાબુદ્ધિ

છે. આનાથી આ થાય અને આનાથી આ થાય, આ હોય તો આ થાય અને આ ન હોય તો આ ન થાય. એમ એ સંયોગથી જુએ છે પણ એના સ્વભાવથી જોતો નથી. માટીના સ્વભાવથી જુએ તો માટી પોતે આદિ-મધ્ય-અંતમાં પરિણમતી, પરિણમતી, પરિણમતી ઘટરૂપે પરિણમી જાય છે. પણ કુંભાર ઉપર નજર છે જેને (તે) માટીના સ્વભાવને જોતો નથી (પણ) સંયોગને જુએ છે, સંયોગાધીન દૃષ્ટિવાળો જીવ નિમિત્તને જુએ છે કે કુંભાર હતો તો ઘડો થયો. એમ બધા પદાર્થોની અંદર, જો એક પદાર્થ બીજા પદાર્થનો કર્તા હોય, તો બીજા પદાર્થ માટે ત્રીજો પદાર્થ કર્તા જોઈએ અને ત્રીજા પદાર્થના પરિણમન માટે ચોથો પદાર્થ કર્તા જોઈએ. એમ એક પદાર્થ બીજા પદાર્થને આધીન, બીજો પદાર્થ ત્રીજા પદાર્થને આધીન તો **અનવસ્થા** (પંચાધ્યાયી પૂર્વાર્ધ ગાથા ૧૧) નામનો મોટો દોષ ઊભો થઈ જાય. **અનવસ્થા** શું? એ પણ ખબર નહિ કાંઈ. ન્યાય સમજાય છે?

ઘડો થાય એ કુંભારથી થાય, તો (કુંભાર)ના પરિણામ કરવા માટે બીજો કોઈક પદાર્થ જોઈએ, અને એ ત્રીજા પદાર્થના પરિણમન માટે ચોથો પદાર્થ જોઈએ. તો બધા પદાર્થો પરાધીન થઈ જાય અને એનો છેડો કયાંય આવે નહિ. એને **અનવસ્થા** નામનો દોષ કહેવામાં આવે છે. મોટો દોષ લાગે એમાં. એમાં અધર્મબુદ્ધિ થાય છે. ધર્મની પ્રગટતા થતી નથી.

એમ નિશ્ચય અને વ્યવહાર. નિશ્ચય કોને કહેવાય? કે યથાર્થનું નામ નિશ્ચય અને ઉપચારનું નામ વ્યવહાર. ઘડો થાય છે, માટીમાંથી થાય છે, એ નિશ્ચયનયનું કથન છે. અને નિમિત્ત દેખીને, કુંભારે ઘડો કર્યો, એ ઉપચારનું કથન છે. યથાર્થનું નામ નિશ્ચય અને ઉપચારનું નામ વ્યવહાર. કુંભારથી ઘડો થયો એવો જે ઉપચાર આવ્યો એને વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે.

આવું સ્વરૂપ નિમિત્ત-ઉપાદાન, નિશ્ચય-વ્યવહાર, છ દ્રવ્ય, નવતત્ત્વ શું? કર્તા-કર્મ શું? જ્ઞાતા-જ્ઞેય શું? છે તો થોડુંક પણ સમજવાની જિજ્ઞાસા રાખવી જોઈએ. એના નાના, નાના પુસ્તકો પણ શબ્દકોષ માટે બહાર પડી ગયા છે. ઘણા બહેનો અને ભાઈઓ કહે છે કે અમને દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયના નામ પણ નવા લાગે છે. અને દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયના નામ નવા લાગે. ઉપાદાન શું? નિમિત્ત શું? અમે કોઈ દિવસ નામ (પણ) સાંભળ્યા નથી. એનું સ્વરૂપ શું? ભાઈ! જો જિજ્ઞાસા હોય તો એના માટે જૈન-સિદ્ધાંત-પ્રવેશિકા નામનું એક નાની પુસ્તિકા છે. એની અંદર બધો ખુલાસો છે. એક-એક શબ્દની વ્યાખ્યા શું એનો બધો ખુલાસો રહેલો છે. એ થોડોક અભ્યાસ કરવો જોઈએ. અડધો કલાક, કલાક કોઈની પાસે શીખવું જોઈએ કાં પોતે વાંચે તો પણ સમજાય એવું છે. એમાં પરાધીનતા નહિ, પોતે ઘરે મનનપૂર્વક એક વખત, બે વખત, ત્રણ વખત વાંચે તો એને બધું સમજાય એમ છે. આમાં દાખલા પણ આપ્યા હોય.

માટે અહીંયા આચાર્ય ભગવાન ફરમાવે છે, શિષ્યનો પ્રશ્ન છે, પ્રભુ પરિણામમાં મમતા, મોહ-રાગ-દ્વેષ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ સમયે-સમયે થયા જ કરે છે. વિકૃતભાવ, પુણ્ય અને પાપ(ના) દુઃખદાયકભાવ અટકતા જ નથી. અને એનું દુઃખ હું ભોગવું છું. પ્રભુ! એ દુઃખના નાશનો ઉપાય શું? કે સાંભળ! તારા પરિણામમાં મમતા થાય છે અમને ખબર છે. અને એનાથી તું દુઃખી થઈ રહ્યો છો એ પણ અમને ખબર છે. અને એના નાશનો ઉપાય પણ અમે જાણીએ છીએ. એ ઉપાય તને બતાવીએ છીએ કે પરિણામ ઉપરથી લક્ષ છોડી દે. પરિણામ છે એનો સ્વીકાર કર્યો, હવે પરિણામ

ઉપરથી લક્ષ છોડી દે.

આત્મામાં બે પડખા છે. એમાં વર્તમાન એક ચાલતું પરિણામનું પડખું (છે), પર્યાયનું, દશાનું, હાલતનું, ત્યાં જ જોયા કરે છે પણ આ (ધ્રુવ) બાજુ જોતો નથી. એ એમ કહે છે કે તું અહીંયા (પર્યાય) જોવે છે તો હવે અહીંયા (ધ્રુવ) જો. અહીંયા (ધ્રુવ) જોઈને પાછું અહીંયા (પર્યાય) જો, અહીંયા (પર્યાય) જોઈને પાછું અહીંયા (ધ્રુવ) જો અને અહીંયા (ધ્રુવ તરફ) આમ કરી દે, કે ભગવાન આત્મા નિર્મમત્વ છે, મારો દ્રવ્ય પરમાત્મા સ્વભાવ મમતાથી રહિત છે. પરિણામમાં મમતા છે ત્યારે જીવતત્ત્વ મમત્વ રહિત છે. આસ્રવતત્ત્વમાં મમતા છે અને જીવતત્ત્વમાં મમતા નથી. મમત્વ રહિત જીવતત્ત્વ છે. આવી જીવતત્ત્વ અને આસ્રવતત્ત્વની જુદાઈ જયારે જાણે ત્યારે એકતાબુદ્ધિ તૂટે અને દષ્ટિ દ્રવ્ય ઉપર આવી જાય અને આત્માનો અનુભવ થાય અને પરિણામમાં જે મમતાના પરિણામ હતા એ પરિણામમાં નિર્મમત્વ પ્રગટ થાય.

દ્રવ્ય સ્વભાવ નિર્મમત્વ છે એનું અવલંબન લેતાં, શુદ્ધનું અવલંબન લેતાં, પરિણામમાં અશુદ્ધ પરિણામનો નાશ થઈ જાય, પરિણામમાં શુદ્ધતા પ્રગટ થાય, પરિણામમાં નિર્મમત્વ દશા પ્રગટ થાય, વીતરાગી દશા. એક આત્મા એના બે પડખા. આહાહા! જો બે પડખા ન હોય તો નવતત્ત્વની સિદ્ધિ ન થાય. બે પડખા ન હોય તો સંસાર અને મોક્ષની સિદ્ધિ ન થાય. બે પડખાવાળો એક આત્મ પદાર્થ છે. એમાં એક પડખું પલટતું નાશવાન છે, કર્મ સાપેક્ષ છે; અને બીજું પડખું નિત્ય, ધ્રુવ, ટકતું અને નિરપેક્ષ છે. એ (નિત્ય પડખું) શુદ્ધ છે. વર્તમાન પર્યાયનું પડખું અશુદ્ધ છે. દ્રવ્યનું પડખું નિર્મમત્વ છે, પર્યાયમાં મમતા છે. હવે પર્યાયમાં મમતાનો અભાવ કેમ થાય? કે હું દ્રવ્ય સ્વભાવે નિર્મમત્વ છું એનું અવલંબન લેતાં, એમાં એકાગ્ર થતાં, ઉપયોગને એમાં જોડતાં, એનું ધ્યાન કરતાં ધર્મધ્યાન પ્રગટ થઈને મમતાનો અભાવ થાય છે. અને મમત્વની જગ્યાએ નિર્મમત્વ વીતરાગી પર્યાય પ્રગટ થાય છે - સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની.

અને જ્ઞાનદર્શનથી પૂર્ણ છું. ચાર બોલથી આત્માનું સ્વરૂપ વર્ણવે છે. એક છું, શુદ્ધ છું, નિર્મમ છું અને જ્ઞાનદર્શનથી પૂર્ણ છું. વર્તમાનમાં જ્ઞાન-દર્શનની અલ્પજ્ઞ અવસ્થા છે ખરી, પર્યાયમાં, હાલતમાં જ્ઞાન ક્ષયોપશમભાવે છે. એટલે અલ્પ ઊઘાડ છે, જાણવું-દેખવું પૂરું પ્રગટ થયું નથી. જેમ કેવળી પરમાત્માને પૂર્ણ જ્ઞાન અને પૂર્ણ દર્શન ઉપયોગ પ્રગટ થઈ ગયો છે, એવો છદ્મસ્થને, સંસારી જીવોને, અજ્ઞાની જીવોને એ પ્રકારની ઊઘાડની દશા નથી. એની દશામાં થોડું જાણવું અને દેખવું એટલો ઊઘાડ છે ખરો. એ અપૂર્ણતા, જ્ઞાન અને દર્શનની અપૂર્ણતા પર્યાયમાં, દશામાં, હાલતમાં છે ખરી. પણ એ પડખાને ગૌણ કરીને, આહાહા! એ પડખાનું લક્ષ છોડીને જયારે આત્મા આત્માના સ્વભાવ તરફ જુએ છે, ત્યારે હું તો જ્ઞાન-દર્શનથી પરિપૂર્ણ છું. એવું જયારે જ્ઞાન-દર્શનથી પરિપૂર્ણ છું એમ શ્રદ્ધા-જ્ઞાનમાં આવે છે ત્યારે તેને અતીન્દ્રિયજ્ઞાન દ્વારા આનંદનો અનુભવ થાય છે.

મુમુક્ષુ: બીજા પડખાનું લક્ષ છૂટતું નથી તો શું કરવું?

પૂ. લાલચંદભાઈ: છોડી દેવું. છૂટતું નથી તો કોણ છોડાવે? બીજો કોઈ છોડાવે? એમાં એને પ્રેમ છે. એ પડખામાં એને પ્રેમ ચડ્યો છે એને. એ પડખાનો મહિમા છે. એને ત્રિકાળી સામાન્ય ભગવાન આત્માનો મહિમા આવતો નથી.

પુણ્ય અને પુણ્યના ફળમાં પ્રેમવાળો, પ્રીતિવાળો, આહાહા! વ્યભિચારી છે. કષાયનો સંગ કરે છે (અને) દુઃખી થાય છે. પ્રેમ છોડી દે, પુણ્ય અને પુણ્યના ફળની પ્રીતિ, રુચિ, પ્રેમ એનો મહિમા છોડી દે. એમાં કાંઈ નથી, એ દુઃખના ભાવો છે, એ દુઃખદાયકભાવો છે. તારો સ્વભાવ પૂર્ણાનંદની મૂર્તિ અંદર જ્ઞાન અને આનંદ ચૈતન્ય સ્વભાવથી બિરાજમાન છે. ચિદ્ધન આત્મા છે. આત્મા ચિદ્ધરૂપ છે, આત્મા ચિદ્ધન, ચિદ્ધરૂપ છે, જ્ઞાન એનું રૂપ છે. ૐ શુદ્ધચિદ્ધરૂપકોઽહં (તત્ત્વજ્ઞાન તરંગિણી, દ્વિતીય અધ્યાય, ગાથા ૮), હું તો એક ચિદ્ધરૂપ આત્મા છું. આહાહા! હું તો એક જ્ઞાન-દર્શનથી પરિપૂર્ણ આત્મા છું. એ ક્યારે વિચારવું? કે વર્તમાનમાં જ્ઞાનની અલ્પજ્ઞ અવસ્થા છે, ત્યારે. પણ અલ્પજ્ઞ અવસ્થા છે એ પૂર્ણ નથી, પર્યાયમાં અપૂર્ણતા છે. એ પર્યાયની અપૂર્ણતારૂપવાળું જે જ્ઞાન એ પોતાના ભાવને લક્ષમાંથી છોડીને દ્રવ્ય સ્વભાવથી વિચારે છે કે હું તો જ્ઞાન-દર્શનથી પરિપૂર્ણ છું. આહાહા!

જ્ઞાનદર્શનથી પૂર્ણ છું; તે સ્વભાવમાં રહેતો, આવો જે મારો ત્રિકાળી સામાન્ય સ્વભાવ છે એમાં રહેતો, એમાં લક્ષ કરતો, એમાં લીન થતો ... લીન થાય એ ચારિત્ર. લક્ષ કરવું તે સમ્યગ્દર્શન અને જ્ઞાન. એમાં લીનતા કરવી એનું નામ ચારિત્ર છે. તે સ્વભાવમાં રહેતો, વિભાવથી ખસતો; અને સ્વભાવમાં રહેતો, વિભાવથી બુદ્ધિ ખસેડે છે. વિભાવ ઉપર પ્રેમ હતો, પુણ્ય અને પુણ્યના ફળ ઉપર પ્રીતિ અને રુચિ હતી, તે છોડીને ભગવાન આત્માની રુચિ અને પ્રેમ અને મહિમા લાગે છે, ત્યારે સંસારનો અંત આવશે. બાકી પુણ્ય અને પુણ્યના ફળમાં, રુચિમાં, જગતના જીવો રાચે છે.

અજ્ઞાની કહે છે કે આ બધા (જ્ઞાની) ગાંડા છે, પાગલ છે. જ્ઞાની અજ્ઞાનીને પાગલ કહે; અને અજ્ઞાની જ્ઞાનીને પાગલ કહે કે 'કુંભારથી ઘડો થતો નથી', કહે (છે કે) 'પાગલ લાગે છે'! અજ્ઞાની એમ કહે. અજ્ઞાની જ્ઞાનીને પાગલ કહે. એ તો અનાદિનું છે, આ કાંઈ નવું નથી. આ તો અનાદિકાળથી ચાલ્યું આવે છે. પણ જ્ઞાનીને એ અજ્ઞાની પાગલ કહે ને, તો પણ એને એના પ્રત્યે દ્વેષ આવતો નથી, કરુણા આવે છે. એને ખબર નથી ને, એને સ્વભાવની ખબર નથી ને, વસ્તુ સ્વભાવ શું એ જાણતો નથી ને, એટલે એ કહે છે. એ પણ ભગવાન સ્વભાવે છે. આજે ભૂલ્યો છે અને કાલ પરમાત્મા પણ થઈ જાય. એમ જાણીને એના પ્રત્યે કરુણા છે, જ્ઞાનીને કોઈ પ્રત્યે દ્વેષ હોતો નથી. એના વિરોધીઓ પ્રત્યે પણ દ્વેષ હોતો નથી. આહાહા! વિરોધી કોણ? વિરોધી તો રાગ-દ્વેષના પરિણામ તે વિરોધીતત્ત્વ છે. બીજું કોઈ વિરોધી આ જગતમાં નથી. કોઈ-કોઈનો વિરોધ કરનાર નથી. દુશ્મન હોય તો રાગાદિ પરિણામ છે. એનો જો મિત્ર હોય તો વીતરાગી પર્યાય એનો મિત્ર છે. બાકી જગતમાં કોઈ મિત્ર નથી અને કોઈ દુશ્મન નથી. એમ જ્ઞાની જાણતો આત્માનું અવલંબન લેતો, સ્વભાવમાં ઠરતો, અલ્પકાળે પરિપૂર્ણ અવસ્થા પ્રગટ કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. આહાહા!

તે સ્વભાવમાં રહેતો, તેમાં (-તે ચૈતન્ય-અનુભવમાં) લીન થતો, આહાહા! જે રાગમાં લીનતા હતી, લીન તો ક્યાંક અને ક્યાંક રહે (જ). કાં રાગમાં લીન હોય અને કાં સ્વભાવમાં લીન હોય. કાં વિભાવમાં રત હોય કાં સ્વભાવમાં રત હોય. **તેમાં લીન થતો (હું) આ કોધાદિક સર્વ આસ્રવોને ક્ષય પમાડું છું.** એમ વિચારીને, નિર્ણય કરીને, એ આત્મા પ્રયોગ કરે છે. પહેલાં theory (સિદ્ધાંત) જાણે છે. Theory જાણ્યા પછી practical (ક્રિયાત્મકપ્રયોગ) કરે છે. ત્યારે એને આત્માનો

અનુભવ થાય છે. એકલા સાંભળવાથી, એકલા વાંચવાથી, એકલા ધારણા કરવાથી કાંઈ આત્માનો અનુભવ થઈ શકતો નથી.

એમ તો અગિયાર અંગ સુધી જીવ ભણી જાય, એમાં કાંઈ નથી, એ તો અજ્ઞાન છે. શાસ્ત્રનું જ્ઞાન તે જ્ઞાન નથી, આત્માનું જ્ઞાન તે જ્ઞાન છે.

મુમુક્ષુ: અગિયાર અંગ એટલે શું?

પૂ. લાલચંદ્રભાઈ: અગિયાર અંગ એટલે સર્વજ્ઞ ભગવાનની વાણીમાં બાર અંગ આવે છે એને ગણધર ભગવાન અંતર્મુદૂર્તમાં એ દ્રવ્યશ્રુતની રચના કરે છે. એમાં લાખો, કરોડો, અબજો શ્લોકો હોય છે. બાર અંગની અંદર લાખો, કરોડો, અબજો શ્લોકો હોય છે. એ શ્લોકો કંઈસ્થ થઈ જાય છે. સર્વજ્ઞ ભગવાનની વાણી સાંભળી, ગૌતમ ગણધરે, બે ઘડીની અંદર, એવી ધારણા શક્તિ હોય છે કે બાર અંગનો ઊઘાડ એને દ્રવ્યશ્રુતનું જ્ઞાન થાય છે. ધારણા, પહેલાના કાળમાં ધારણા હતી, શાસ્ત્ર નહોતા. પછી જેમ-જેમ સ્મરણ શક્તિ ઘટતી ગઈ તેમ-તેમ આચાર્ય ભગવાનને ખ્યાલ આવ્યો કે હવે સ્મરણ શક્તિ ઘટતી જાય છે એટલે તાડપત્ર ઉપર શાસ્ત્ર લખવાના શરૂ થયા. એ તાડપત્રો પણ અત્યારે છે. બે હજાર વર્ષ પહેલાનાં તાડપત્ર પણ અત્યારે છે. ગીરનાર ઉપર એક ઘરસેન આચાર્ય થઈ ગયા છે, જેણે ષટ્પંડાગમની રચના કરી છે. ષટ્પંડાગમ એ આગમ છે, મોટા જબરજસ્ત. એના ઘણા મોટા શાસ્ત્રોના volume (ભાગ) છે.

એ ઘરસેન આચાર્ય ભગવાન, ગીરનાર ઉપર ચંદ્રગુફા છે, ત્યાં ધ્યાનમાં મગ્ન હતા, ધ્યાનમાં મસ્ત હતા. એને પોતાનું આયુષ્ય, હવે અલ્પકાળમાં પૂર્ણ થશે, એવો ખ્યાલ આવ્યો. એટલે કોઈ શ્રાવકને વાત કરી અને શ્રાવકે દક્ષિણમાં માણસ મોકલ્યા અને બે સાધુ ત્યાંથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે આવે છે. ત્યારે એ વિનયપૂર્વક નમસ્કાર કરતાં આવે છે. ત્યાંથી, દક્ષિણમાંથી ભૂતબલિ અને પુષ્પદંત બે આચાર્ય આવે છે. અને એને બન્ને (આચાર્યો)ને જુદા-જુદા મંત્ર આપે છે. એ મંત્રમાં (એક)ને મંત્રમાં અધિક લખી દીધું અને બીજાને ઓછું લખ્યું. અને કહે કે આની તમે સાધના કરો અને સાધના કરીને આવો એટલે મારી પાસે (જે) જ્ઞાન છે એ તમને આપું. એની પરીક્ષા કરવા (આમ કહ્યું), કે આ ઝીલી શકે એમ છે કે નહિ? ત્યારે ત્રણ ઉપવાસ કરીને એમણે મંત્રની સાધના કરી ત્યારે કુરૂપના દેવીઓ આવ્યા. એકદમ દાંત મોટા અને કાન મોટા અને પૂંછડું અને શીંગડાને એવા. દેવ આવ્યા હાજર થયા, તો કહે (કે) આ દેવ શાસનદેવતા નથી. પછી એણે પોતે મંત્રમાં સુધારો-વધારો કર્યો, ગુરુ પાસે ન ગયા. મંત્રમાં હિનાધિક માત્રા હતી, એ માત્રા ઠીક કરી અને પાછા મંત્રની સાધના કરી અને શાસનદેવ હાજર થયા.

ત્યાર પછી ઘરસેનઆચાર્ય ભગવાન પાસે જાય છે અને એમની સામે બેસે છે અને હજારો, લાખો શ્લોક ઘરસેનઆચાર્ય ભગવાન મોઢેથી બોલે છે અને આ (મુનિઓ) શ્રવણ કરીને ગ્રહણ કરી લે છે, ધારણામાં. ત્યાં સુધી તો હજી મુખપાઠ હતો. ત્યાં સુધી લીપી નહોતી. (હજી) તાડપત્ર ઉપર શાસ્ત્ર લખાણા નહોતા. એ ગીરનાર ઉપરથી જ્યારે દક્ષિણમાં જાય છે ત્યારે વચ્ચે અંકલેશ્વર આવે છે, ભરૂચ પાસે. ત્યાં એ બન્ને મુનિરાજ પહોંચે છે અને એમને વિચાર આવે છે કે હવે આ ધારણા શક્તિ ક્રમે-ક્રમે ઘટતી જશે. આપણે આને તાડપત્ર ઉપર લખી નાખીએ. એટલે ત્યાં શાસ્ત્રોની રચના

થાય છે અને શાસ્ત્રો લખે છે.

એ કુંદકુંદઆચાર્ય ભગવાન બે હજાર વર્ષ પહેલાં થયા, એના પહેલાં ધરસેનઆચાર્ય થયા છે. એના શાસ્ત્રો પણ અત્યારે તાડપત્ર ઉપર વિધમાન છે. મૂડબીટ્ટીમાં રહેલાં છે. એ બધા નકશા છે, આત્મામાં ક્યાં જાવું એના નકશા. આ જયેશ અને રાજેશ આપણો, આમ નકશો જુએ. મેં કહ્યું તું પૂછ તો ખરો (કે) ભાઈ, આમાં ક્યાં જાવું છે? તો કહે, ભાઈ પૂછવાની જરૂર નથી, આમાં નકશામાં બધું છે, કાંઈ પૂછવાની જરૂર નથી.

આ એમ કદાચ કોઈ કાળે જ્ઞાનીનો યોગ ન હોય, પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીનો યોગ ન હોય તો આ નકશા બધા બનાવી ગયા છે. આત્માનું સ્વરૂપ શું? ક્યાં જાવું? કેમાં ઠરવું? એ બધું આમાં લખેલું છે, પણ એ નકશો ઊઘાડવાની કુરસદ (નથી). આહાહા!

મુમુક્ષુ: આ નકશા સિવાય બીજો કોઈ રસ્તો નથી?

પૂ. લાલચંદભાઈ: કોઈ રસ્તો બીજો નથી. આહાહા! જો આત્માની પ્રાપ્તિ કરવી હોય અને દુઃખથી છૂટવું હોય તો આ એક જ રસ્તો છે, આત્માનું અવલંબન, ધર્મનું શરણ (સિવાય) કોઈ બીજું જગતમાં શરણ નથી. આહાહા!

કરોડો અબજો રૂપિયા પડ્યા રહે છે અને તરફડીયા મારીને જાય હોં! તરફડીયા, એવો રોગ આવે આકરો, કોઈ બચાવી શકે નહિ. કે ભઈ ઢગલો કરો, આહાહા! પૈસાનો ઢગલો કરે, સોના-ચાંદીના ઢગલા કરે તો પણ કોઈ બચાવી શકે નહિ. ફટ આયુષ્ય છૂટી જાય છે. કોઈ શરણ આ જગતમાં નથી. (એકમાત્ર) શરણ હોય તો પોતાનો શુદ્ધાત્મા શરણ છે. એનું અવલંબન લેતાં દુઃખ ટળે અને સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. બીજો કોઈ ઉપાય નથી. **એક હોય ત્રણકાળમાં પરમારથનો પંથ; પ્રેરે તે પરમારથને, તે વ્યવહાર સમંત** (આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર ગાથા ૩૬), કે જ્ઞાન તે આત્મા, દર્શન તે આત્મા, એટલો અભેદનો જે ભેદ, જે ભેદ અભેદને પ્રસિદ્ધ કરે છે, એટલો વ્યવહાર સમંત છે. શુભભાવ કરવો એ અજ્ઞાન છે, વ્યવહાર નથી. આહાહા! **આ કોધાદિક સર્વ આસ્રવોને ક્ષય પમાડું છું.**

ટીકા:- ટીકા એટલે વિસ્તાર. બે હજાર વર્ષ પહેલાં કુંદકુંદઆચાર્ય ભગવાન થયા, તેમણે પ્રાકૃતમાં આ શ્લોકની રચના કરી છે. એના પછી, એક હજાર વર્ષ પછી, એટલે આજથી એક હજાર વર્ષ પૂર્વે, એક સમર્થ (અમૃતચંદ્ર) આચાર્ય થઈ ગયા છે, જે અધ્યાત્મની મસ્તી પરિપૂર્ણ જેની છે અને જેણે એકલા ન્યાયથી શાસ્ત્રોની રચના કરી છે કે જીવ મધ્યસ્થ થઈને જો વાંચે, મધ્યસ્થ થઈને સાંભળે, તો એને અંતરમાંથી હા આવે, હા આવે એવી વાત છે.

મધ્યસ્થ થવું જોઈએ. પોતાનો પક્ષ છોડવો જોઈએ. સાચું તે મારું, મારું તે સાચું એમ નહિ. સાચું તે મારું, એમ એનું મન જો થોડું ખુલ્લું રાખે તો એને આત્માની પ્રાપ્તિ થાય. બાકી પક્ષમાં પડી જાય, આ કોઈ પક્ષપાતનો વિષય નથી, આ તો આત્માની વાત છે. આમાં કાંઈ કોઈ પક્ષની કે વાડાની વાત નથી. પદાર્થના સ્વરૂપની આ વાત છે. વીતરાગ-વિજ્ઞાન છે આ. આ જડના વિજ્ઞાનની વાત તો રખડવા માટે છે. આ તો વીતરાગ-વિજ્ઞાન છે કે જેનું અવલંબન લેતાં આત્માને ભવનો અંત આવી જાય. ભવનો અંત કહો કે દુઃખનો અંત કહો. ભવ છે એ દુઃખરૂપ છે.

ભવનો અંત કહો કે દુઃખનો અંત કહો, એનો ઉપાય આમાં લખ્યો છે. એની ટીકા એટલે વિસ્તાર અમૃતચંદ્રાચાર્ય ભગવાન(ની) આત્મખ્યાતિ નામની ટીકા છે. (આત્મખ્યાતિ) એટલે આત્માની પ્રસિદ્ધિ કેમ થાય, અજ્ઞાની પ્રાણીઓને આત્માની ઉપલબ્ધિ, પ્રાપ્તિ કેમ થાય એના માટે શાસ્ત્રની રચના છે.

ટીકા:- હું આ આત્મા-પ્રત્યક્ષ અખંડ અનંત ચિન્માત્ર જ્યોતિ-અનાદિ-અનંત નિત્ય-ઉદયરૂપ વિજ્ઞાનઘનસ્વભાવભાવપણાને લીધે એક છું; આહાહા! ચોવીસ કલાકમાં આત્મા યાદ આવે નહિ. આઠ દિવસે પણ યાદ આવે નહિ, મહિનો થાય, છ મહિના થાય, આત્મા યાદ જ ન આવે. આત્મા ભૂલાઈ ગયો છે. જેને યાદ કરવો જોઈએ એને સમયે-સમયે ભૂલે છે. અને જેનું વિસ્મરણ કરવા જેવું છે, જેને યાદ કરવા જેવું નથી એને સમયે-સમયે યાદ કરે છે. નજર ત્યાં બહારમાં છે. બહારમાં જુએ છે પણ અંતરમાં જોતો નથી. નજર વहाँ बाहर में है। बाहर में देखता है परंतु अंतर में नहीं देखता है।

હું આ આત્મા-પ્રત્યક્ષ, પરોક્ષ એ મતિ-શ્રુતજ્ઞાન છે, ભગવાન આત્મા તો ત્રણેકાળ પ્રત્યક્ષ છે. પ્રત્યક્ષ થવાનો જ એનો સ્વભાવ છે. પરોક્ષ રહેવાનો એનો મૂળ સ્વભાવ નથી. જે નજર કરે એને દર્શન આપે. જે નજર કરે એને દર્શન આપે, એવો એનો પ્રત્યક્ષ થવાનો સ્વભાવ છે. **હું આ આત્મા**, આ આત્માની વાત છે હો? **પ્રત્યક્ષ** પછી **અખંડ**, આ ખંડજ્ઞાન તે હું નહિ, હું તો અનાદિ-અનંત અખંડ એક વસ્તુ છું. **અનંત ચિન્માત્ર જ્યોતિ**, જે પરિણામ એક સમયની મર્યાદાવાળા, (જેનો) અંત આવી જાય, તે હું નહિ. હું તો **અનાદિ-અનંત**, **અનંત ચિન્માત્ર**, અનંત બેહદ સામર્થ્ય જ્ઞાન અને દર્શન એવા સામર્થ્યથી ભરેલો **હું આત્મા છું**. અને **અનાદિ-અનંત**, પરિણામ સાદી-સાંત છે અને આત્મા અનાદિ-અનંત છે. સંસાર અનાદિ-સાંત, મોક્ષની અવસ્થા સાદિ-અનંત અને આત્મા અનાદિ-અનંત છે.

આત્મા અનાદિ-અનંત, સંસાર અનાદિ-સાંત, અનાદિનો હોવા છતાં સંસારનો અભાવ થઈ જાય. અને મોક્ષ સાદિ-અનંત. મોક્ષની શરૂઆત થાય અને કોઈ કાળે અંત આવે નહિ એને સાદિ-અનંત કહેવામાં આવે. અને ભગવાન આત્મા અનાદિ-અનંત છે. **અનાદિ-અનંત** આમાં શબ્દો છે એના અર્થ થાય છે હો! **અનાદિ-અનંત** આત્મા છે. **અનાદિ-અનંત** એટલે કોઈ કાળે જેની ભૂતકાળમાં ઉત્પત્તિ થઈ નથી. એ પાંચ પ્રકારના પદાર્થો ભેગા મળે અને જીવની ઉત્પત્તિ થાય એ વાત સો ટકા ખોટી છે. આહાહા!

જૈનદર્શન ઉપર જ્યાં સુધી અનન્ય શ્રદ્ધા નથી ત્યાં સુધી એ સમ્યગ્દર્શન થવાને પણ પાત્ર નથી. આહાહા! જે સર્વજ્ઞ ભગવાને પદાર્થોનું સ્વરૂપ કહ્યું છે એવું સ્વરૂપ કોઈ કહી શક્યું નથી, કોઈ કહી શકે જ નહિ. માટે **અનાદિ-અનંત** આત્મા (છે), ભૂતકાળમાં કોઈ સંયોગથી જેની ઉત્પત્તિ નથી થઈ, અને કોઈ વિયોગથી જેનો નાશ ન થાય એવો **અનાદિ-અનંત** આત્મા છે. એ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીમાં પણ આ વાત આવે છે. જ્ઞાનીઓ તો બધી વાત કહી ગયા છે. **અનાદિ-અનંત**, જેની આદિ નથી અને જેનો અંત નથી. સંયોગની આદિ અને સંયોગનો અંત.

આ મનુષ્યપર્યાય મળી, એની આદિ થઈ અને પછી આયુષ્ય પૂરું થાય એટલે પાછો અંત.

સંયોગની આદિ પણ ખરી અને અંત પણ ખરો. એમ આઠ કર્મની અનાદિ છે પણ એનો અંત આવી જાય. એમ રાગ એની આદિ અને અંત. રાગ આવ્યો, ક્રોધ આવ્યો અને ક્રોધ ગયો. ક્રોધની આદિ અને ક્રોધનો અંત. પણ ક્રોધને જાણનાર જે આત્મા છે એનો કોઈ કાળે અંત આવતો નથી. એ તો અનાદિ-અનંત વસ્તુ છે. **નિત્ય-ઉદયરૂપ**, નિત્ય પ્રગટરૂપ છે. આહાહા! ભગવાન આત્મા અમને દેખાતો નથી? અરે ભાઈ! દેખતો નથી એટલે દેખાતો નથી. જો હોય તો કેમ દેખાય નહિ? એમ શ્રીમદ્માં (આત્મસિદ્ધિ ગાથા ૪૭) પણ છ પ્રશ્ન-ઉત્તર કર્યા છે. એમાં પણ આવ્યું છે 'આ ઘટ-પટ દેખાય છે માટે એ છે; આત્મા અમને દેખાતો નથી માટે નથી'. એવા ઘણા પ્રશ્નનો આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્રમાં, છ પદના ખુલાસા ઘણા છે એમાં. આહાહા! પણ તત્ત્વના અભ્યાસ વિના એ શ્રીમદ્ના હૃદયને પણ ઓળખી શકે નહિ. જૈનદર્શન ઉપર અનન્ય શ્રદ્ધા જોઈએ. જૈનદર્શન પરિપૂર્ણ દર્શન છે. બીજા કોઈ દર્શનમાં સમ્યગ્દર્શન થઈ શકે નહિ, ત્રણકાળમાં ન થાય. આહાહા! ભગવાન આત્મા **નિત્ય-ઉદયરૂપ છે**, નિત્ય પ્રગટરૂપ છે. **અનાદિ-અનંત** અને નિત્ય પ્રગટરૂપ છે, છે અને છે, એનો કોઈ દિવસ નાશ ન થાય.

નિત્ય-ઉદયરૂપ વિજ્ઞાનધનસ્વભાવભાવપણાને લીધે એક છું; આહાહા! શું કહે છે? આત્માનો સ્વભાવ વિશેષે જ્ઞાનથી ધન, ઘટ એ પરમાત્મા નિબિડ એવો રહેલો છે, તે કારણે હું એક છું. આ અનેકપણું એ મારો સ્વભાવ નથી. આ ક્રોધ અને માન અને માયા અને લોભ અને દેવપર્યાય અને મનુષ્યપર્યાય એવી જે અનેકતા છે એ અનેકતા એ મારો સ્વભાવ નથી, હું તો **એક છું**. એક હોવાનું કારણ મારો સ્વભાવ **વિજ્ઞાનધન છે**. **અનાદિ-અનંત** છું, ચિન્મયમૂર્તિ છું, **પ્રત્યક્ષ** છું, **અખંડ** છું, **નિત્ય-ઉદયરૂપ** હોવાને કારણે હું **એક છું**. આ એક ઉપર લક્ષ કર અને અનેકનું લક્ષ છોડી દે. અનેકનું અવલંબન છોડ અને એકનું અવલંબન કર. એકનું અવલંબન લેતાં એકાગ્રતા થાય છે, અને એકાગ્રતામાં, ધ્યાનમાં સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ થઈ જાય છે.